

Koolieelsete lasteasutuste lugu

**TARTUMAA LASTEAIAD –
ALGUSEST KUNI AASTANI 1970**

Koostaja Tea Pendla

Raamatu väljaandmist toetasid:

Eesti Alushariduse Juhtide Ühendus, Eesti Kultuurkapital, Tartumaa Omavalitsuste Liit, AS Terminal ja mitmed eraisikud.

Toimetanud Sille Teiter
Kujundanud Alar Kitsik

Kaanefoto: Tartu 2. lasteaed, Taara puiestee 8. 1950–1960 (TM F 1560:33); Tartu Linnamuuseum

Autoriõigus: OÜ Atlex ja koostaja, 2025

Kõik õigused kaitstud. Igasugune autoriõigusega kaitstud materjali ebaseaduslik paljundamine ja levitamine toob kaasa seaduses ettenähtud vastutuse.

OÜ Atlex
Kivi 23
51009 Tartu
Tel 734 9099
atlex@atlex.ee
www.atlex.ee

ISBN: 978-9916-620-43-4

Kirjastus
atlex

Hea lugeja!

Hoiad käes raamatut, mis annab ülevaate lasteaedade tekkeloost kuni lasteaedade asutamise kõrgajani, mille alguseks võib lugeda 1960. aastate lõppu.

Inimesi on pidevalt kannustanud uudishimu uurida kaugete aegade elu ja tegemisi. Selleks, et mõista, kuhu oleme teel, on oluline teada, kust oleme tulnud.

2005. aastal Tartus toimunud alushariduse ajalookonverentsil „Sada aastat rahvuslikku lasteaeda Eestis“ tõdes Mare Torm (2005, lk 8), et Eesti alushariduse ajaloo olulisust meie haridus- ja kultuuriloos on võrreldes kooliajalooa tunduvalt vähem teadvustatud. Suure osa lasteaiõpetajate (aga ka avalikkuse) teadmised eelkoolipedagoogika suundumustest ja lasteaedade arengust Eestis on pehmelt öeldes tagasihoidlikud. Sellest ajendatuna otsustasin kirjutada oma Tartu Ülikooli lõputööd (bakalaureusetöö 2009. a ja magistritöö 2012. a) lasteaedade ajaloo teemal. Lõputööde koostamise käigus veetsin lugematuid tunde Eesti Ajalooarhiivis, Tartu Ülikooli raamatukogus ja Eesti Kirjandusmuuseumis ning avastasin, kui palju põnevat materjali on säilinud lasteaedade tekke ja sünniloo kohta. Kuna ülikooli lõputööde akadeemiline formaat ei võimaldanud kogu leitud materjali kasutada, küpseski otsus uurida seda teemat edasi ja panna lasteaedade ajalugu kirja raamatusse. Siiski tuleb arvestada sellega, et ajaloolasele uurimistööl iseloomulikult võib ka käesolevas raamatus olla minu vaatenurk nii mõneski mõttes subjektiivne, sisaldades isiklike väärtusi ja tõekspidamisi. Toomas Karjahärm (2010, lk 114–115) ütleb, et mida kaugemale jääb uuritav aeg, seda vähem fakte on võimalik taastada. Samuti ei suuda ka kõige võimekam ajaloolane tuvastada kõiki fakte, kasvõi ainult selle tõttu, et osi allikaid ei suuda uurija mitmesugustel inimlikel ja tehnilistel põhjustel lihtsalt leida. Seetõttu olen ma üsna kindel, et vaatamata sadadele arhiivides, raamatukogudes ja muuseumides veedetud tundidele ei suutnud ma kõike, mis ajaloost talletatud, üles leida.

Loodan, et siia raamatusse kirjapandu annab võimaluse mõista, kuidas varem asju tehti, ja leida, kas on võimalik sellest midagi kasutada

tänapäeva probleemide ja kitsaskohtade lahendamisel. Rääkides praegu suurest lasteaiakohtade puudusest ja paljude lasteaedade majandusraskustest, tasuks ehk vaadata minevikku ja õppida, kuidas suutis end majandada ning püsima jääda näiteks Tartu Lasteaia Seltsi lasteaed. Samuti võiksid praegused omavalitsused kasutada omavalitsustevaheliste lasteaedade asutamise ideed, nii nagu seda tehti maapiirkondades 1960.–1970. aastatel, kui organiseeriti majanditevahelisi lasteaedu.

2025. aastal möödub 120 aastat Eesti rahvusliku lasteaia asutamisest Tartus. Sellest tulenevalt pean oluliseks anda oma panus lasteaedade ajaloo, eriti aga Tartumaa kui rahvusliku lasteaia sünnikoha ajaloo jäädvustamisse.

Suur tänu kõigile, kes on selle raamatu valmimisele kaasa aidanud!
Eriline tänu: Anu Raudsepp, Piret Siivelt, Liis Pendla, Ülle Viltrop ja Heili Tali.

Tea Pendla

Sisukord

SISSEJUHATUS	7
VARASEMAD UURINGUD JA ALLIKAD	9
SIIS, KUI LAPSEST SAI INIMENE.....	11
Koolieelsete lasteasutuste tekkepõhjused ja kujunemine Euroopas	11
SAKSA MEEL JA SAKSA KEEL.....	15
Koolieelsete lasteasutuste kujunemine Eestis 19. sajandil ja 20. sajandi algusaastatel	15
TARTU – EESTI RAHVUSLIKU LASTEAIA JA LASTEAEDNIKE KOOLITUSE HÄLL	19
Tartumaa koolieelsed lasteasutused Eesti iseseisvuseelsetel kümnenditel kuni aastani 1918.....	19
<i>Miina Härma – mitte ainult helilooja...</i>	20
<i>Tartu Lasteaia Seltsi lasteaed</i>	23
VABADUS KASVADA JA ARENEDA	35
Tartumaa koolieelsed lasteasutused Eesti Vabariigi ajal 1918–1940	35
<i>Seadusandlusest</i>	35
<i>Lasteaednike koolitus ja olulisemad isikud</i>	36
<i>Tartumaa lasteaedade asutamine ja tegevus Eesti Vabariigi ajal</i>	48
<i>Tartu Lasteaia Seltsi lasteaia elust Eesti Vabariigi ajal</i>	54
<i>Kokkuvõtlikult Eesti Vabariigi ajast</i>	62
RIIGISTAMINE JA TSENTRALISEERIMINE.....	65
Koolieelsed lasteasutused 1940–1968.....	65
<i>Seadusandlus okupatsioonide ajal</i>	65
<i>Lasteaednike kvalifikatsioon ja koolitus</i>	71
<i>Eelkoolipedagoogika ja kasvatuse sisu</i>	78

Tartumaa lasteaedade asutamine ja tegevus	87
<i>Nõukogude okupatsiooni esimene aasta 1940–1941</i>	88
<i>Saksa okupatsioon aastatel 1941–1944</i>	91
<i>Stalinismiaeg 1944–1953</i>	95
<i>Nõukogude okupatsioon aastatel 1953–1970</i>	101
<i>Milline siis oli see Nõukogude okupatsiooni aeg?</i>	114
LÕPETUSEKS	117
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS.....	119
Algallikad arhiivis.....	119
<i>Eesti Rahvusarhiiv (ERA, EAA)</i>	119
<i>Eesti Arhitektuurimuuseum</i>	122
Publitseeritud allikad ja kirjandus.....	123
<i>Kirjandus</i>	133
<i>Statistilised väljaanded, seadusandlikud aktid, juhendid</i> <i>ja programmid (trükised)</i>	125
<i>Periodiline kirjandus</i>	127
Internetiallikad.....	129
Publitseerimata allikad (autori valduses).....	130
Fotod	131

Sissejuhatus

„Minevikku on vaja vaadata ja seda avada.

Sellelt, mis väärt, tuleb õppida.

Taagast tuleb muidugi vabaneda, et edasi minna ja uut otsida.

Ja ongi mindud – siia- ja sinnapoole.”

(F. Eisen, 1999)

Koolieelsed lasteasutused on läbi aegade olnud Eesti haridussüsteemi oluline osa. Mõiste „alusharidus“, mida me tänapäeval koolieelsetest lasteasutustest rääkides üldistavalt kasutame, ütleb juba keeleliselt, et tegemist on hariduse alusega. Lapsevanemate aina suurenev tööhõive on tinginud olukorra, kus laste alushariduse omandamisel on määrav roll koolieelsetel lasteasutustel. Lapsed alustavad haridusteed üha varasemas eas, samuti on aastast aastasse kasvanud koolieelsetes lasteasutustes käivate laste osakaal (laste üldarvust).

Eri aegadel on suhtumine väikelaste kasvatusse olnud erinev. Lasteaed on aga alati kandnud uuendusmeelsemat ja süsteemsemat kasvatusideed, mida kodune kasvatus (erinevatel põhjustel) sel määral anda ei suuda. Peeter Põld (1911) mõistab hariduse all kasvatusel teel omandatud kultuuri. Väärtustades küll perekasvatust koolieelses eas, nägi ta juba 20. sajandi algusaastatel lasteaedade olulist rolli kultuuri ja rahvuslike väärtuste kujundamisel, mis oli möödapääsmatu just nende laste puhul, kelle vanemad olid enamiku päevast tööl. Sellel teel oli oluline roll kanda Tartu Lasteaia Seltsi lasteaial, mis oli esimene rahvuslik lasteaed Eestis.

Järgnev ülevaade otsib vastust küsimustele: millised ühiskondlikud tegurid mõjutasid (põhjustasid) lasteaedade tekkimist ja milline oli lasteaedade seadusandlik korraldus erinevate riigikordade ajal; millal asutati lasteaiaid Tartumaale ja milline oli nende areng ning kes või mis seda mõjutas.

Varasemad uuringud ja allikad

Eesti koolieelse pedagoogika ja lasteasutuste ajalugu on uurinud Eesti Pedagoogika Arhiivimuuseumi teadurina töötanud Mare Torm ja pedagoogikaproffessor Aleksander Elango. Oma uurimistulemusi on mõlemad uurijad kajastanud peamiselt ajakirjanduses avaldatud artiklites, mida on kasutatud ka käesoleva raamatu kirjutamisel.

Kõrgkoolide lõputöödest on kasutatud Ü. Aunbaumi bakalaureuse-tööd „Tartu lasteaiad aastail 1985–2005“ (2006, Tallinna Ülikool) ja V. Kiisküla diplomitööd „Kultuuri ja lasteasutuste võrgust Eesti NSV maa-asulates“ (1979, Tartu Riiklik Ülikool).

Suures osas tugineb raamat arhiivis leiduvatele allikatele, aga ka aja-kirjanduses avaldatud artiklitele, mille leidmisel oli lisaks Eesti Kirjandusmuuseumi kogudele suureks abiks ka artiklite portaal DIGAR.

Rahvusarhiivis leiduvad Tartu (Eesti) Lasteaia Seltsi (TELS) arhiivimaterjalid alates seltsi loomisest 1905. aastal kuni tegevuse lõpetamiseni 1940. aastal. Lasteaia asutamisest ja igapäevasest toimimisest annavad põhjaliku ülevaate TELS-i protokolliraamatud, samuti lasteaia 30. aastapäeva puhul välja antud brošüür, mis sisaldab Veera Jõgeveri ja teiste seltsi aktiivsete liikmete mälestusi lasteaia elust aastatel 1905–1935. Alates 1940. aastast on materjale TELS-i lasteaia eluolu kohta väga vähe, üksikud allikad pärinevad Tartu Linnavalitsuse arhiivist ja ajakirjanduses avaldatud artiklitest.

Üsna rohkesti leidub Tartu lasteaegade kohta arhiivimaterjale Tartu Linnavalitsuse fondis ja Tartu Linnavalitsuse haridusosakonna fondis (asutamisandmed, inspekteerimise aktid, aruanded ja kirjavahetus). Tartu Õpetajate Seminari fondis on Lasteaednikkude Seminari ning harjutuslasteaia asutamise ja tegevusega seotud materjalid. Lasteaedade asutamise ja statistilised andmed nii Tartumaa kui ka kogu Eesti kohta on haridus- ja teadusministeeriumi ning ENSV haridusministeeriumi fondis. Tartumaa maalasteaedade materjalid on koondfondis *Tartumaa TSN täitevkomitee ja tema osakonnad* ning Tartumaa sovhooside ja kolhooside fondides.

Tartu Ülikooli raamatukogus on leitavad kõik kasutatud kirjanduses nimetatud raamatud, aga ka statistilised kuukirjad/aastaraamatud Eesti Vabariigi ajast (1918–1940) ja statistilised väljaanded Nõukogude ajast. Samuti seadusandlike aktide kogumikud Nõukogude okupatsiooni ajast, nagu näiteks A. Kreekmani koostatud „Koolide ja lasteasutuste finantsmajandus“ (1972). Kogumikus on avaldatud põhilised seadusandlikud aktid, põhikirjad ja juhendid, mis käsitlevad üldhariduskoolide ja lasteasutuste finants- ning majandustegevust.

Tallinna Ülikooli Eesti Pedagoogika Arhiivimuuseum on koostanud tänuväärt veebimaterjali, mis sisaldab viiteid alushariduse teemalistele artiklitele, trükistele, metoodilisele kirjandusele ja lisamaterjalidele.

Kuna internetiallikad on ajas kaduva väärtusega, on neid võrreldes teiste allikatega kasutatud vähesel määral.

Vähesel määral on kasutatud ka suusõnalisi mälestusi – raamatusse jõudsid August Kree ja Heili Tali mälestused Tartumaa lasteaedade elust Nõukogude okupatsiooni ajal.

Raamatus kasutatud fotomaterjal pärineb peamiselt muuseumide kogudest.